

SUVALKIEČIŲ KALBINĖS NUOSTATOS

Ineta Dabašinskienė

Eglė Dagilytė

Vytauto Didžiojo universitetas

Pristatymo struktūra

- Trumpas teorinis įvadas;
- Tyrimo medžiagos ir metodo pristatymas;
- Tyrimo klausimo pristatymas;
- Svarbesnių rezultatų pristatymas ir aptarimas
- Tyrimo apibendrinimas ir diskusiniai klausimai

Veiksniai, formuojantys kalbines nuostatas

Teigiama, kad kalbinės nuostatos yra susijusios su:

- kalba, kurią vartoja namiškiai, draugai, bendruomenė, televizija, žiniasklaida, popkultūra (Baker, 1992), t.y. tam tikros aplinkos kalba daro įtaką individo nuostatų formavimuisi;
- tam tikra etnine, regionine, socialine ar profesine priklausomybe;
- situacijomis, kuriose kalba yra vartojama (formalioje ar neformalioje situacijoje, viešai ar privačiai) (Garrett, 2010);
- kalbinės nuostatos (teigiamos ir neigiamos) dažnai susijusios ir su kalbos norminimo politika šalyje, nes bendrinė kalba yra laikoma kalbos taisyklingumo etalonu;
- Pastebėta, kad žmonės kalbėdami apie kalbą, dažnai pabrėžia būtent taisyklingumo ypatybę ir gerai žino, kurios žodžių formos yra taisyklingos, kurios ne (Milroy, 2007).

Tyrimo tikslas

Mėginta analizuoti ir nustatyti:

- kaip tyrimo dalyviai įvardija savo tautinę (lietuvis) ir regioninę (suvalkietis) tapatybę,
- kokį kalbos variantą bendraudami kiekvieną dieną respondentai renkasi,
- kas ir kur, tyrimo dalyvių nuomone, vartoja tarmę,
- koks respondentų požiūris į savą ir kitas tarmes, į bendrinę kalbą,
- kaip šie tyrimo klausimai susiję su respondentų amžiumi, lytimi ir išsilavinimu.

Tyrimo medžiaga ir metodas

- Atsižvelgiant į tiriamųjų dabartinę gyvenamąją vietą, išskirtos 2 grupės:
 - 2) Suvalkiečiai, gyvenantys Suvalkijoje – SuS (13 respondentų)
 - 3) Suvalkiečiai, gyvenantys Kaune – SuK (8 respondentai)
- Iš viso apklausta 13 moterų ir 8 vyrai; amžius: trys grupės (20 - 70 m.); išsilavinimas (pardinis, vidurinis, profesinis, aukštasis (ne)universitetinis)
- Visi tiriamieji apklausti pusiau struktūruoto interviu metodu pagal projekto „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteliai“ (sutarties Nr. LIT-2-18, projektą remia Lietuvos mokslo taryba) dalyvių sukurtą klausimyną.
- Bendra įrašytų interviu trukmė daugiau kaip 10 valandų (10 val. 26 min. 5 s.).

Respondentų etninė tapatybė

- Visi respondentai jaučiasi esą *lietuviai*, tačiau jų atsakymuose išryškėja skirtingi veiksniai, lemiantys šios tapatybės suvokimą: tėvų tautybė, gimimo, gyvenamoji vieta (SuS), gimtoji kalba, kultūra (SuK);
- Nepriklausomai nuo amžiaus ar lyties, tyrimo dalyviai teigia esantys *suvalkiečiai*, tačiau tai labiau sieja su gimimo vieta, nei su vartojama tarpe.

Kauno suvalkiečiai (tapatybė)

- Visi Kaune gyvenantys respondentai teigia esą suvalkiečiai.

T: O jūsų jeigu paklausia „kas tu esi?“, tai pirma mintis, kuri ateina į galvą „aš esu lietuvė“ ar „aš esu suvalkietė“? R: Žiūrint kokiam kontekste klausia. Jeigu kažkas iš lietuvių, tai, ko gero, atsakau, kad šakietė, ne ko gero – tikrai atsakau, nes niekada nesakau, kad kaunietė. O jeigu kažkas iš užsienio kažkokių tai svečių ar draugų klausia, tai sakau, kad lietuvė. Nes Šakiai mažai kam ką nors sako... (Mot., 31 m.)

Aš ne iš Kauno, aš iš Suvalkijos. Nu aš save taip priskirčiau. O didžioji dalis mano bendraamžių ar dar kažko jau save priskiria kauniečiams. Ir aš galvoju, kad aš suvalkiete turbūt visą laiką būsiu, kiek aš begyvenčiau, ar Kaune ar kitam mieste. Aš manau, šaknys mano yra iš čia (Mot., 41 m.).

Tarmės vartosena (SuS)

- Gyvenantys Suvalkijoje: visi tiriamieji moka kalbėti tarmiškai; tarmiškai kalba visose gyvenimo situacijose, ypač tai akcentuoja vyresni žmonės, jaunimas kartais prisitaiko pagal situaciją.
- Kai kurie jaunesni tyrimo dalyviai teigė, kad jų kalbos pasirinkimą dažniausiai lemia socialinės aplinkybės (darbas, gyvenamoji vieta), todėl jie priversti prisitaikyti prie skirtingų situacijų ir pašnekovų:

Jeigu atsipalaiduoji, tai tikrai nekontroliuoji, net ne apie tai galvoji, jeigu jau būni koks įsitempęs, tai jau renki žodžius ar kažką... nu kokiam pokalby dėl darbo, pavyzdžiui, jeigu eini (Vyr., 24 m.). Mokytoja: ir Vilniuj, ir Jurbarkė esu atlikus praktiką. Tai girdi, kad kartais vaikai išgirsta tą žodį pakartoja, žinot, kaip vaikai, dar su mažais kaip dirbi. Tai paskui stengiesi jau pats kažkaip save jau... Mąstai, kad jau tu čia gerai kalbėtum [juokiasi]. Kad jie tiesiog nepastebėtų. Yra toks kabliukas. Kai kartais tenka save ribot (Mot., 28 m.).

Tarmės vartosena (SuK)

- Visi Kaune gyvenantys respondentai moka kalbėti tarmiškai, tačiau dažniau bendrauja bendrine kalba – tai lemia Kauno mieste vyraujanti kitokia kalbinė aplinka.
- Jie nurodo, kad tarmiškai kalba su tėvais, seneliais, draugais ar bendradarbiais iš to paties etninio regiono:

Gal truputį pasijaučia mano akcentas, kai būnu artimųjų tarpe, kurie yra suvalkiečiai (Vyr., 24 m.).

Na mes gal kai kuriuos žodžius tikrai, balsius kitaip tariam, bet aš kitaip kalbu namuose, tikrai kitaip toj aplinkoj. Ne namuose, bet šeimoj, jeigu šeima atvažiuoja į Kauną, tai aš tikrai kalbu kitaip (Mot., 30 m.).

T: O, pavyzdžiui, kai susitinkat su draugėm, kolegėm iš to paties Šakių miestelio ir tarpusavy kalbėdamas vartojat tokius žodžius. Ar sakot „griovys“ ar „grabė“?

R: Ne tada sakyčiau turbūt „grabė“, jeigu ten su automobiliu atsidurtumėm... (Mot., 31 m.).

- Kalbos pasirinkimą lemia ne vieta, o žmonės, su kuriais bendraujama. Šie respondentai vienbalsiai tikina, kad, jeigu pašnekovai kalba suvalkietiška, jie taip pat atsako suvalkietiška. SuK didesnės reikšmės neteikia jokiai kalbos atmainai, t. y., žmogus gali kalbėti taip, kaip jam patogiau.

Suvalkiečių tarmė vs. bendrinė kalba

- Suvalkiečiams nuo mokyklos laikų įdiegtas suvalkiečių tarmės, kaip bendrinės kalbos pamato, prestižas, todėl jie teigė, kad tarmė netrukdo gerai išmokti bendrinę kalbą.
- Suvalkiečių tarmė yra laikoma norminio kalbos varianto pamatu ir, jų manymu, yra mažiausiai nutolusi nuo bendrinės kalbos. Mokykloje akcentuota, kad suvalkiečių tarmės pagrindu buvo sukurtos kirčiavimo taisyklės.
- Visi respondentai teigė, kad mokykloje mokytojai nemokė, kur ir kada reikėtų rinktis tarmę ar bendrinę kalbą. Net lietuvių kalbos mokytoja, anot daugelio Kaune gyvenančių respondentų, kalbėjo sau įprasta suvalkiečių tarme.
- Kauno suvalkiečių nuomone, jų tarmė – tai daugiau suvalkietišškai pailginti balsiai, nei tam tikras tarminis žodynas. Svarbu paminėti, kad tyrimo dalyviai tikina, jog jų tarmė atsispindi daugiau per suvalkietišką tartį, o šiam kraštui būdingus žodžius vartoja retai.

Tarmės išsaugojimas

Tyrimo dalyvių nuomonė apie tarmių puoselėjimą ir išsaugojimą skiriasi:

- Jauniausi Suvalkijoje gyvenantys respondentai tikina, kad suvalkiečių tarmę išsaugoti būtų gražu, bet tikrai neprivaloma: tarmė labiau asocijuojasi su istorija, tačiau jokios praktinės naudos neteikia.
- Tarmės puoselėjimui labiau pritaria vyresnės nei 30 m. moterys, manančios, kad tarmė – tai senolių palikimas, tradicija.
- Daugelis pradinį, vidurinį ir profesinį išsilavinimą įgijusių respondentų mano, kad suvalkiečių tarmė yra tolygi rašto kalbai. Galbūt todėl šie respondentai tikina, jog suvalkiečių tarmę išsaugoti tikrai verta.

Tarmės vartojimas ir išsilavinimas

- Beveik visi respondentai tikina, kad išsilavinimas ir tarmės vartosena neturi nieko bendra, t. y., negalima teigti, kad tarmiškai kalba menčiau išsilavinę žmonės.
- Tyrimo dalyviai pasakoja pažįstantys daugybę universitetus baigusių žmonių, kurie nesigėdydami kalba gimtąja kalbos atmaina.
- Kai kurie tiriamieji išreiškia nuomonę, kad nebijodami jokių stereotipų aukštąjį išsilavinimą įgiję asmenys netgi mieliau kalba tarmiškai. Šiam teiginiui pritaria abiejų grupių respondentai.

Tarmės vartoseną amžiaus ir lyties atžvilgiu

- Visi tyrimo dalyviai moka kalbėti tarmiškai.
- Visose gyvenimo situacijose dažniau tarmę vartoja moterys, vyresnės kartos arba žemesnio išsilavinimo atstovai, o vyrai kartais stengiasi kalbėti ir bendrine kalba.
- Jaunimo kalboje suvalkietiška tartis taip pat vis dar ryški.
- Esminiu šiuolaikinių vaikų kalbos skirtumu daugelis respondentų pripažįsta labiau bendrinei kalbai būdingą leksiką.
- Respondentai teigia, kad tėvų ir vaikų kartos kalba nesiskiria, tačiau seneliai vartoja daugiau tarminių žodžių nei jų anūkai. Visi tyrimo dalyviai sutinka, kad net ir jaunimo kalboje vis dar gyva suvalkietiška tartis.

Suvalkiečių kalbinės nuostatos

- Suvalkiečių kalbinės nuostatos savos tarmės atžvilgiu yra teigiamos.
- Nepaisant gyvenamosios vietos, suvalkiečiai linkę kalbėti tarmiškai ir tapatinasi su Suvalkijos regionu.
- Jaunosios kartos nuostatos rodo, kad suvalkiečių tapatybė ir tarmė, ypač suvalkietiškos tarties elementai, vis dar gyvi ir, galima daryti prielaidą, išliks ateityje.

Rezultatai *Socialinių tinklų teorijos* (STT) požiūriu: diskusija (1)

- STT: daugiakalbės bendruomenės; kalbų kontaktų situacijos; Numato kalbos pasirinkimą ir kalbos išlaikymą (Li Wei 1994, Zentella 1997); gali paaiškinti kalbos pasikeitimą, išlaikymą ir pan.
- Socialiniu tinklu, galima laikyti žmonių grupę, išlaikiusią tą pačią kalbą ir galinčia šia kalba laisvai bendrauti vieniems su kitais, kai to prireikia (W. Croft 2000).
- STT: mechanizmai, skatinantys kalbėtojus išlaikyti savo kalbą labiau prestižinės kalbos akivaizdoje, arba parodyti, kad tam tikri socialiniai veiksniai lemia specifinius kalbos pokyčius.
- Daukialbiuose kontekstuose tapatybės “derybos” dažniausiai vyksta etniniuose santykiuose; teigiama, kad žemas etnis gyvybingumas grupėje ir žemas tapatinimasis su grupe spartina asimiliaciją ir daugumos kalbos įsisavinimą (Giles, Byrne 1982).
- STA hipotezė – kalbėtojai su artimesniais etniniais ryšiais dažniau vartos etninės grupės kalbą ir rečiau daugumos kalbą, todėl tikėtina, kad išlaikys kalbą ir etninės bendruomenės tapatybę.
- Šias nuostatas galima taikyti ir tyrime dalyvaujančiai suvalkiečių, gyvenančių Kaune, grupei. Respondentai dažnai savo kalbines nuostatas ar tarmės vartojimą apibūdina, remdamiesi atitinkamomis socialinėmis kalbėjimo situacijomis bei tų situacijų dalyviais.

Rezultatai *Socialinių tinklų teorijos* (STT) požiūriu: diskusija (2)

Tyrimo rezultatai leidžia respondentų duomenis vertinti socialinių tinklų teorijos principais:

- priklausymas tam tikrai etninei grupei atgaivinamas per socialinius ryšius su kolegomis, šeimos nariais ar kilusiais iš to paties regiono asmenimis;
- socialiniai respondentų ryšiai lemia jų kalbinį pasirinkimą: Kaune gyvenantys suvalkiečiai tarpusavyje gali dažnai vartoti suvalkiečių tarmę tam tikrose situacijose, nepaisant to, kad dominuojanti kalba yra skirtinga.
- kalbos atmainos pasirinkimą lemia ne vieta, kurioje gyvenama, dirbama, o pašnekovai, su kuriais siekiama išlaikyti socialinius ryšius bei tapatybę per kalbines situacijas.

Rezultatai *Socialinių tinklų teorijos* (STT) požiūriu: diskusija (3)

- Globalizacijos ir technologijų kontekste socialiniai santykiai nėra daugiau ribojami teritoriškai!
- Adaptacija naujoje aplinkoje, kokios atsiranda prielaidos savo kolektyvinės ir socialinės tapatybės įtvirtinimui ir išlaikymui.
- Psichologinis prieraišumas, grįžtamieji vizitai, materialiniai saitai su gimtąja vieta – visi šie procesai gali lemti kalbinio ir kultūrinio išlaikymo dominuojančioje kitos kalbos aplinkoje teigiamus pokyčius.
- Pragmatiškas tėvų požiūris į kalbos mokymąsi kitoje kalbinėje aplinkoje.
- Etninė ST kompozicija gali nuspėti tėvų kalbos parinkimą vaikams, jų kalbines ideologijas (Lanza, Svendsen 2007).